

Світлана ХАРИТОНОВА,

завідувач навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВИМОГИ ДО ФАХІВЦІВ КОМАНДИ СУПРОВОДУ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ 9 КЛАСІВ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ КЕРІВНИКІВ, ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Актуальність профорієнтації учнів 9 класів є критично високою, оскільки саме в цей період підлітки вперше постають перед необхідністю прийняття першого серйозного життєвого рішення — продовжити навчання у старшій школі чи вступити до закладів фахової передвищої чи професійно-технічної освіти. Своєчасна допомога у професійному самовизначенні запобігає хаотичному вибору професії та знижує ризик майбутнього безробіття або розчарування в роботі.

Основними чинниками актуальності є:

Перше серйозне роздоріжжя: Дев'ятикласники мають обрати подальший освітній трек: залишитися у 10 класі (профільне навчання), вступити до коледжу чи професійного ліцею.

Трансформація ринку праці: Швидка діджиталізація та поява нових професій дезорієнтують підлітків. Старі уявлення батьків про «стабільні» спеціальності часто втрачають сенс.

Економічні виклики України: Ринок праці потребує негайного відновлення економіки, що піднімає попит на технічні та робочі спеціальності, про які учні часто мають хибне або застаріле уявлення.

Психологічна незрілість: У віці 14-15 років підлітки часто орієнтуються на вибір друзів, престижність професії з медіа або бажання батьків, а не на власні здібності.

Проблема профорієнтації у 9 класі загострюється через кілька явних розбіжностей:

Бажання проти можливостей: Невідповідність між романтизованими уявленнями про професію та реальними здібностями учня (здоров'я, успішність).

Теорія проти практики: Школи часто обмежуються лише формальним анкетуванням або тестами, не надаючи підліткам можливості «помацати» професію на практиці.

Попит ринку проти запиту абітурієнтів: Надлишок фахівців гуманітарного профілю за умови гострого дефіциту кваліфікованих інженерів та техніків на ринку праці.

Відсутність системної профорієнтації має складні соціально-психологічні наслідки:

Втрата часу та фінансів: Навчання на спеціальності, за якою випускник ніколи не буде працювати.

Низька мотивація: Падіння інтересу до навчання через нерозуміння того, де саме знадобляться ці знання у майбутньому.

Професійне вигорання: Швидка психологічна втома вже на початку кар'єрного шляху через помилковий вибір сфери діяльності.

Нормативно-правова база профорієнтації в закладі освіти

Нормативно-правова база профорієнтації в закладах освіти в Україні ґрунтується на таких законодавчих актах України, як Закон України «Про освіту», Концепцію профільного навчання, Положення про професійну орієнтацію та Положення про кабінет профорієнтації, а також накази Міністерства освіти і науки України, що регламентують профорієнтаційну діяльність.

Основними нормативно-правовими актами є:

- Закон України «Про освіту» визначає загальні засади освітньої діяльності, включаючи право на профорієнтацію URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Концепція профільного навчання у старшій школі забезпечує основу для інтеграції профорієнтаційної роботи в освітній процес старшої школи. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1456729-13#Text>
- «Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається» встановлює порядок та зміст профорієнтаційної роботи URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0198-95#Text>
- «Положення про кабінет профорієнтації» регулює організацію та функціонування спеціалізованих кабінетів для профорієнтаційних заходів.
- Накази МОН України регламентують специфічні аспекти профорієнтаційної роботи, наприклад, комунікаційні кампанії та зміни до наказів URL: <https://imzo.gov.ua/psyholohichni-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/proforiientatsiyna-robota/>

Додаткові документи:

1) Закон України «Про професійно-технічну освіту» важливий для закладів професійно-технічної освіти, але має бути знайомий також закладам загальної середньої освіти, щоб вірно спрямовувати своїх школярів 9 класу в професійний шлях.

2) Постанови Кабінету Міністрів України регулюють формування державного замовлення на підготовку фахівців, що тісно пов'язано з профорієнтацією.

Посадові інструкції психолога та фахівця з профорієнтації визначають обов'язки фахівців, які займаються профорієнтацією. На сьогодні це – один із найбільш проблемних аспектів системи профорієнтації в державі. Оскільки посада кар'єрного освітнього радника перебуває на стадії узгодження та затвердження МОН України, то й посадові інструкції, які регламентують роботу цих фахівців, ще в стадії розробки.

Зрозуміло, що кожен заклад освіти забезпечує освітній процес із урахуванням вимог чинного законодавства, зокрема в побудові системи професійної орієнтації підлітків. Кожен керівник та педагогічний працівник дотримується норм закону в розбудові системи професійної орієнтації в закладі освіти. Разом із цим кожен заклад має свої особливості регіону, кадрового потенціалу громади та «свої» виробничі ризики. У цьому і полягає унікальність роботи закладу освіти в напрямку профорієнтації школярів-майбутніх випускників 9 класу. Тому було б дуже правильним такі документи як «Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається», та «Положення про кабінет профорієнтації» адаптувати до умов сьогодення та кожної конкретної територіальної громади.

Розглянемо в цілому систему професійної орієнтації учнів 9 класів як комплекс соціально-економічних, психолого-педагогічних та інших заходів, спрямованих на допомогу школярам у виборі майбутньої професії, що відповідає їхнім здібностям, інтересам, потребам суспільства та ринку праці.

Основні цілі профорієнтаційної роботи чітко висвітлені в «Положенні про професійну орієнтацію молоді,

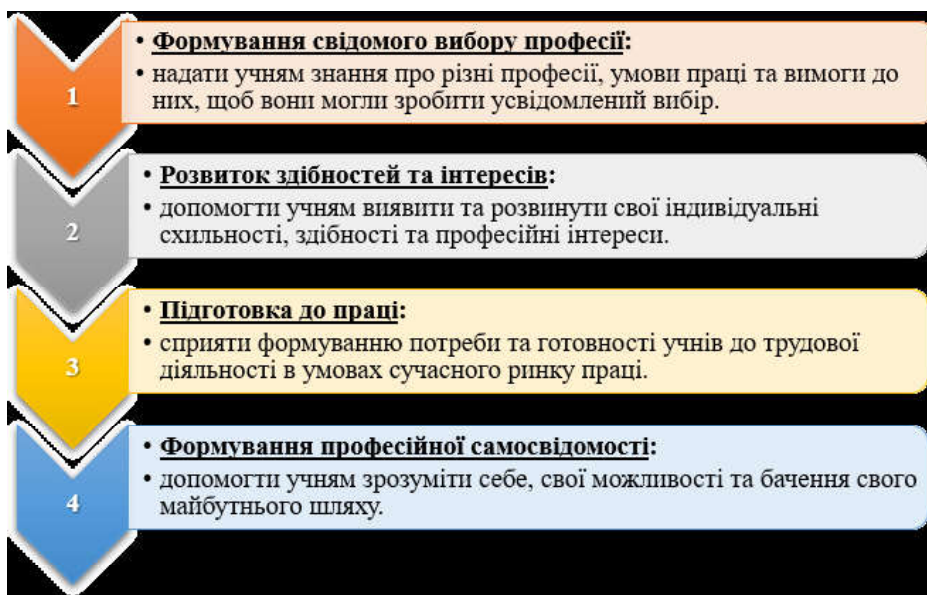

яка навчається», зокрема стосуються психо-соціальних чинників розвитку особистості громадянина.

Кожен чинник пов'язаний із комплексом освітньої діяльності всіх педагогічних працівників, тому об'єднує як безпосередніх вчителів різних предметів, так і фахівців психологічної служби, керівників різного рівня в системі закладу освіти.

СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ

Сучасна система профорієнтації складається з 4 взаємопов'язаних компонентів. Цей підхід є новим для України, але логічним та послідовним у алгоритмі професійного самовизначення школярів.

Чому подвійна назва? У вересні 2025 року Черкаська область долучилася швейцарсько-українського проєкту DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти». Завдання проєкту – підтримати реформу в освіті, зокрема шляхом національного пілотування системи профорієнтації дітей та підлітків, впровадження освітніх програм із професійного самовизначення, а також створення можливостей для учнів

та учениць до робітничих місць у своїх територіальних громадах, у своїй державі, зокрема:

- підтримка впровадження системи профорієнтації дітей та підлітків у територіальних громадах;
- підтримка включення у освітні програми/навчальні плани закладів загальної середньої освіти курсу за вибором «Професії» для учнів 8-9 класів, менторський супровід територіальних громад та педагогічних працівників (кар'єрних радників) закладів загальної середньої освіти;
- підтримка підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти щодо методики викладання освітніх програм в межах ініціативи "Стаємо сильнішими разом!".

Для підвищення обізнаності з питанням професійної орієнтації команда менторів-працівників КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» пройшла навчання за програмою «JOBS: Менторство для вчителів у профорієнтаційній роботі», яке провели викладачі Цюрихського педагогічного інституту, під час якого ознайомилися зі світовими системами професійної орієнтації, новими підходами до питання. Світові тенденції ґрунтуються на поняттях «професійна інформація, діагностика, консультування та адаптація». У вітчизняній системі самовизначення підлітків та молоді зазначається термін «профорієнтаційна інформація, діагностика, консультування та адаптація». Тому в схемі використовуються подвійні назви складових системи профорієнтації. Хочемо, щоб і ви, шановні читачі, були обізнаними та володіли різними дефініціями понять.

1. **Надання інформації про світ професій, сучасні технології, шляхи здобуття освіти та канали працевлаштування.**

2. **Виявлення та дослідження індивідуальних якостей учня, його інтересів, схильностей, здібностей та професійно важливих якостей.**

3. **Надання індивідуальної допомоги учням у аналізі своїх можливостей та виборі професії, відповідної їхнім індивідуальним особливостям.**

4. **Формування у учнів позитивної мотивації до праці та підготовки їх до професійного становлення.**

Перші три складники є класичними і зрозумілими всім дотичним до профорієнтаційної роботи фахівцям. А от 4 складник іноді розуміється досить викривлено. Що мається на увазі під «профорієнтаційною адаптацією»? Це зовсім не про адаптацію молодого фахівця в певній професійній сфері! Це не практика перед отриманням диплома чи інтернатура молодого вже «готового спеціаліста»!

Це – про формування готовності школяра працювати в принципі, позитивного ставлення до праці, розуміння системності та результативності будь-якого професійного процесу. І формується цей складник не у випускному, 9 чи 11/12 класах, а протягом всього періоду навчання дитини в школі. Тому цей складник – особливо важливий для майбутнього працівника, щоб не сталося розчарувань, що «працювати цілий день важко», «виявляється, потрібно виконувати не лише цікаву роботу, але й інші види роботи, нудні чи рутинні» і т.д.

РІВНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – найбільш складне але важливе поняття профорієнтаційного сьогодення! Пропонуємо розібратися детально. Рівні реалізації профорієнтаційної роботи в школі можна класифікувати залежно від глибини занурення учнів у професійний вибір, за структурою заходів.

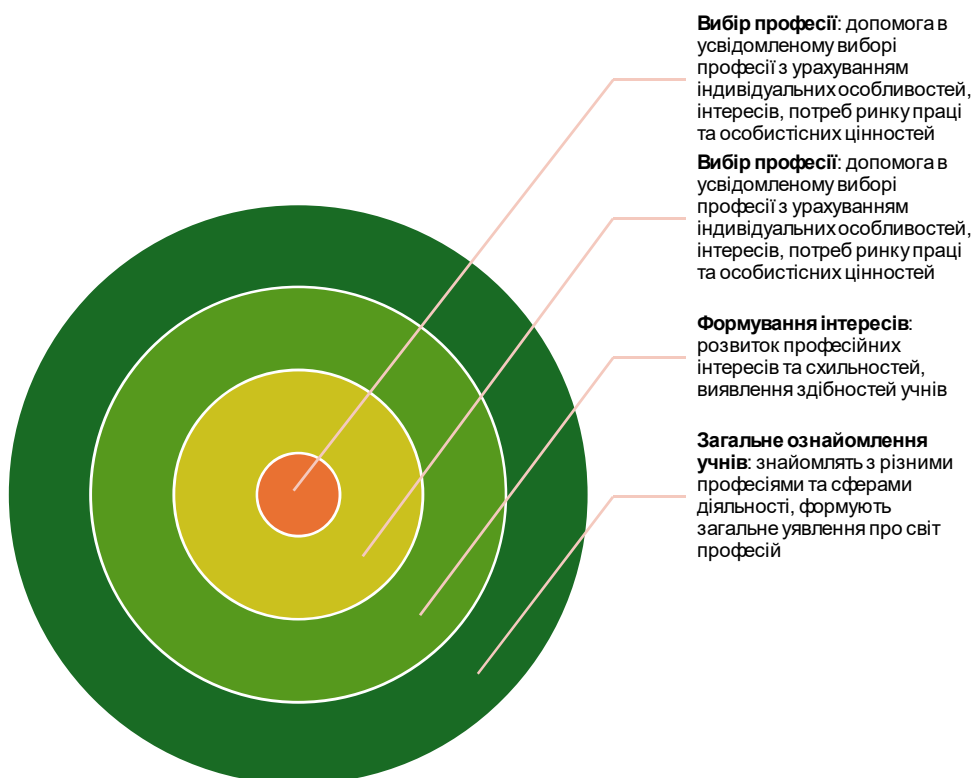
Розглянемо профорієнтацію в закладі освіти за глибиною реалізації.

Перший рівень. Загальне ознайомлення учнів знайомлять з різними професіями та сферами діяльності, формують загальне уявлення про світ професій.

Другий рівень. Формування інтересів: розвиток професійних інтересів та схильностей, виявлення здібностей учнів.

Третій рівень. Вибір професії: допомога в усвідомленому виборі професії з урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів, потреб ринку праці та особистісних цінностей.

Четвертий рівень. Професійне самовизначення: формування готовності до професійного вибору та подальшого шляху навчання і праці, усвідомлення свого місця в житті.

Тепер розглянемо структурні рівні профорієнтаційної діяльності. Особливо це актуально напередодні переходу системи освіти до профільного навчання! Отже:

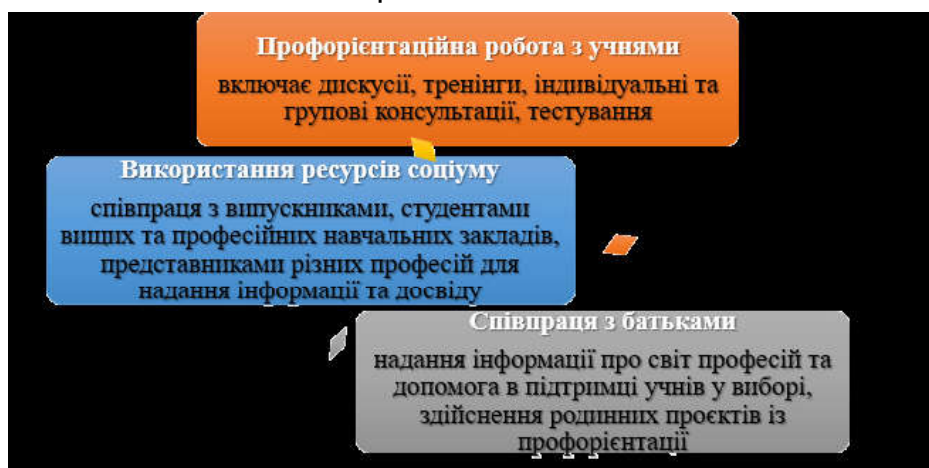
ФОРМИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Мета цих форм – допомогти учням зрозуміти свої інтереси та здібності, ознайомити їх з різними професіями та сприяти усвідомленому вибору майбутнього шляху.

Звертаю увагу, що пропонувані форми вміщені як класичні, традиційні, так і нові, які цікаві сучасним підліткам. Особливо запам'ятовуються школярам проєкти з профорієнтації, практичні та гурткові заняття, конкурси, свята чи виставки з професійного розвитку. Детальне ознайомлення з формами профорієнтаційної роботи ми пропонуємо нашим слухачам, які прагнуть оволодіти методами фасилітації профорієнтаційної роботи з учнями 9 класу та наблизитися до кар'єрного освітнього радництва – дуже перспективного напрямку профорієнтаційного супроводу здобувачів освіти.

КЛЮЧОВІ НАПРЯМКИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Для оцінки успішності профорієнтаційної роботи використовуються такі рівні:

Високий: стійкі, широкі професійні інтереси та ціннісні орієнтації.

Середній: менш виражені інтереси, які потребують додаткової стимуляції.

Низький: відсутність або слабкі інтереси, відсутність системи ціннісних орієнтацій.

КОМАНДА СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

Окремо варто зупинитися на діяльності Команди супроводу професійної орієнтації закладу, яка функціонує протягом усього періоду здобуття освіти школярем, особливо у випускних класах. Основною формою роботи є засідання команди, які проводяться двічі на рік. Рішення фіксуються в протоколах. Основний склад Команди:

Звернімо увагу на основних повноваженнях кожного учасника Команди.

Важливим у діяльності Команди є залучення фахівців, безпосередньо дотичних до професійної орієнтації: спеціалістів центрів зайнятості, служби соціального захисту населення, представників виробництв та професійних установ громади. Бажано, щоб залучені спеціалісти були зацікавленими партнерами в справі професійної орієнтації молоді.

ОСОБИСТИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ПЛАН ШКОЛЯРА

Новим важливим супровідним документом у професійній орієнтації підлітків є **ВЛАСНИЙ** або **ОСОБИСТИСНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ПЛАН ШКОЛЯРА**. Розглянемо детальніше цей документ. Це стратегічний документ, що слугує «дорожньою картою» для досягнення кар'єрних цілей людини. Він допомагає визначити сильні та слабкі сторони, встановити конкретні цілі за допомогою критеріїв, розробити план дій, включаючи розвиток навичок та знань, та регулярно оцінювати прогрес для особистісного й професійного зростання.

Навіщо створювати **ОСОБИСТИСНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ПЛАН**?

Надає чіткість і фокус: допомагає сконцентруватися на розвитку, уникаючи розпилення зусиль.

Підвищує мотивацію: дорожня карта надає напрямок та мотивацію для досягнення довгострокових цілей.

Сприяє кар'єрному зростанню: дозволяє ефективно просуватися кар'єрними сходами та розвиватися в організації.

Допомагає адаптуватися: дозволяє адаптувати розвиток до індивідуальних потреб та прагнень, забезпечуючи індивідуальний підхід до росту.

Ключові аспекти **ОСОБИСТИСНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ПЛАНУ**:

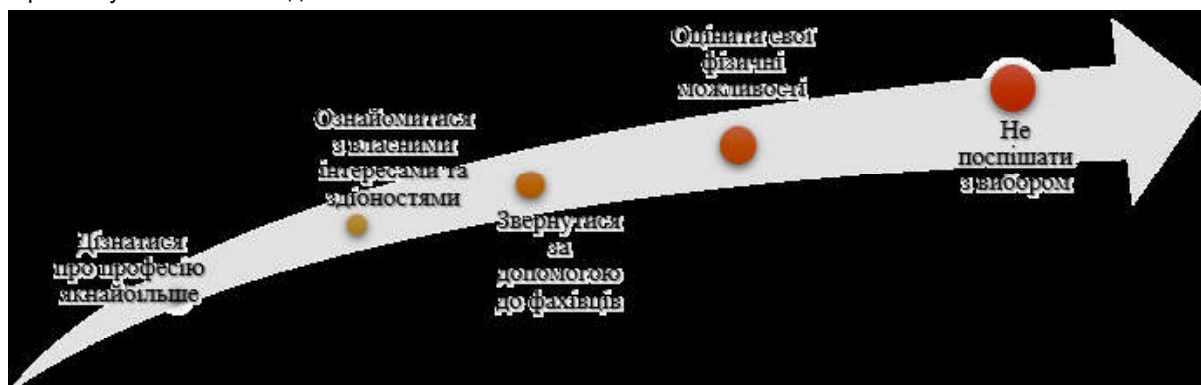
Самооцінка: аналіз власних сильних і слабких сторін, навичок, знань та особистісних якостей.

Професійні цілі: встановлення чітких, реалістичних і досяжних цілей (часто використовуються SMART-критерії: Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound).

План дій: розробка послідовних кроків, необхідних для досягнення поставлених цілей.

Розвиток навичок: визначення та планування розвитку конкретних навичок, знань та компетенцій, які допоможуть досягти цілей.

Вимірювання прогресу: створення механізмів для регулярної оцінки досягнутого прогресу та внесення коректив у план за необхідності.

КРОКИ до успішної професії майбутнього випускника можна визначити таким алгоритмом:

Отже, діяльність закладу освіти щодо успішної професійної орієнтації учнів-майбутніх випускників є цілісною системою, в якій кожен учасник відіграє важливу роль. Головним завданням функціонування означеної системи є формування свідомого й виваженого рішення підлітка-здобувача освіти обрати професію, яка буде якнайкраще реалізовувати його можливості, задовольняти його потреби, і головне – збереже для своєї громади, містечка чи села робочі руки майстра! Сьогодні, коли не завершилася наша боротьба за життя, за свободу і існування України, варто думати про майбутнє, а воно, це майбутнє, в руках наших сьогоднішніх школярів, учнів 8-9 класів!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 (дата звернення: 02.07.2026).
2. Про професійну освіту : Закон України від 21.08.2025 № 4574-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4574-20 (дата звернення: 02.07.2026).
3. Про затвердження Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається : наказ Міністерства освіти України, Міністерства праці України, Міністерства молоді і спорту України від 02.06.1995 № 159/30/1526 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0198-95 (дата звернення: 02.07.2026).
4. Концепція профільного навчання у старшій школі : наказ Міністерства освіти і науки України від 21.10.2013 № 1456 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v1456729-13 (дата звернення: 02.07.2026).
5. Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення : постанова Кабінету Міністрів України; Концепція від 17.09.2008 № 842 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/842-2008-n (дата звернення: 02.07.2026).
6. Про затвердження Порядку надання послуг з професійної орієнтації осіб : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України; Порядок від 30.10.2020 № 2203 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1129-20 (дата звернення: 02.07.2026).
7. Профорієнтаційна робота / Інститут модернізації змісту освіти. URL: https://imzo.gov.ua/psychologichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/proforientatsiyna-robota/ (дата звернення: 02.07.2026).
8. Профорієнтація дітей та підлітків / DECIDE : Децентралізація для розвитку демократичної освіти. URL: https://decide.in.ua/ (дата звернення: 02.07.2026).